

ABHIJIT V. BANERJEE - ESTHER DUFLO

JÓ KÖZGAZDASÁGTAN NEHÉZ IDŐKRE

ABHIJIT V. BANERJEE - ESTHER DUFLO

JÓ KÖZGAZDASÁGTAN NEHÉZ IDŐKRE

Meggyőzőbb válaszok legégetőbb kérdéseinkre

A fordítás alapja:

Abhijit V. Banerjee – Esther Duflo: *Good Economics for Hard Times*

Copyright © 2019, Abhijit V. Banerjee and Esther Duflo, All rights reserved

Fordította: © Garamvölgyi Andrea, 2020

Szerkesztette: Szöllös Péter

Borítóterv: Tabák Miklós

HVG Könyvek, Budapest, 2021

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Török Hilda

www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-304-992-1

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított

Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Pyber Anita

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt.

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
1. Tegyük újra nagygyá a közgazdaságtant!	11
2. A cápa szájából	21
3. A kereskedelem kínjai	65
4. Preferenciák, igények és szükségletek	115
5. Vége van-e a növekedésnek?	167
6. Mint béka a fazékban	233
7. Gépzongora	253
8. Legit.gov	291
9. Pénzt vagy gondoskodást?	307
<i>Konklúzió: Jó és rossz közgazdaságtan</i>	357
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	363
<i>Jegyzetek</i>	365
<i>Név- és tárgymutató</i>	415

*Gyermekeinknek, Noemie-nek és Milannek,
abban a reményben, hogy egy igazságosabb és humánusabb
világban nőhetnek fel;*

és Sasha-nek, akinek nem volt választása.

ELŐSZÓ

Tíz éve írtunk már egy könyvet a munkánkról. Legnagyobb meglepetésünkre elég nagy visszhangja volt, ami megtiszteltetés volt számunkra, de biztosak voltunk benne, hogy hamar lecseng az egész. A közgazdászok nem igazán írnak könyveket, ha pedig mégis rászánják magukat, műveik emberi fogyasztásra a legkevésbé sem alkalmasak. Ennek ellenére írtunk egyet, és valahogy sikerült megúsznunk a dolgot. Ezért úgy gondoltuk, épp ideje visszatérnünk a kaptafához, és inkább rövidebb tudományos cikkeket és tanulmányokat írtunk és publikáltunk.

Ezt tettük, amikor Obama elnöksége első éveinek hajnali derengése után ránk virradt a Brexit, megjelent a sárgamellényes mozgalom, feltűnt az amerikai–mexikói határra tervezett fal pszichedelikus örülete, és pökhendi – állítólag demokratikusan megválasztott – diktátorok vették át, illetve sajátították ki az arab tavasz zavart optimizmusának reményét. Mindeközben láttuk, hogy robbanásszerűen nő az egyenlőtlenség a világban, környezeti katasztrófák és világpolitikai tragédiák lesnek ránk, mindezzel szemben azonban csupán néhány elcsépelte közhelyünk maradt.

Azért írtuk ezt a könyvet, hogy ne adjuk fel a reményt, tisztázzuk, mit miért rontottunk el, és emlékeztessük magunkat arra is, mi mindent csináltunk jól. Könyvünk nemcsak a problémákat veti fel, hanem azt is, hogyan lehet őszinte diagnózissal rendbe tenni a világot; hol vallott kudarcot a gazdaságpolitika; hogyan vakított el bennünket az ideológia; mikor nem vettük észre a nyilvánvalót; hol és miért van haszna – főleg a mai világban – a jó közgazdaságtannak.

Kétségtelenül szükség volt már egy ilyen könyvre, ám nem voltunk biztosak abban, hogy mi lennénk a legalkalmasabbak a megírására. A világunkat sújtó nehézségek egy része épp a gazdag északon a legszembetűnőbb. Mi

azonban eddig főleg a fejlődő országok szegényeinek életét tanulmányoztuk. Így kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy bele kell vetnünk magunkat egy jóval terjedelmesebb, számunkra még ismeretlen szakirodalomba, megkockáztatva, hogy valami elkerüli a figyelmünket. Időbe telt, míg meggyőztük magunkat, hogy érdemes belevágnunk.

Végül azért döntöttünk a könyv megírása mellett, mert *egyrészt* elégünk lett abból, hogy csupán távolról szemléljük az eseményeket, miközben láttuk, hogy a legfontosabb gazdasági kérdések – a migráció, a nemzetközi kereskedelem, a növekedés, az egyenlőtlenség vagy épp a környezetvédelem – körül kialakult közbeszéd egyre jobban félresiklik, és egyre kevésbé fedti a valóságot. *Másrészt* minél többet foglalkoztunk ezekkel a kérdésekkel, annál világosabbá vált számunkra, hogy a gazdag országok problémái kísértetiesen hasonlítanak azokra a gondokra, amelyeket a fejlődő világ országaiban szoktunk tanulmányozni. A tömegek ugyanúgy kimaradnak a fejlesztésekből és azok eredményeiből, egyre jobban nő az egyenlőtlenség, a népek egyre bizalmatlanabbak a kormányaikkal szemben, a társadalom és a politikai közösség is töredezett, és még folytathatnánk a sort.

Sokat tanultunk, mire megszületett ez a könyv. Még jobban megerősödött bennünk a hit, hogy makacsul a tényekre támaszkodjunk – amihez mi, közgazdászok a legjobban ragaszkodunk –, és fogadjuk szkeptikusan a kitérő válaszokat, a csodamódszereket. Szerényen és őszintén beszéljünk arról, amit tudunk és értünk. A legfontosabb pedig, hogy merjünk kísérletezni, új ötleteket és megoldásokat kipróbálni, és legyen bátorságunk tévedni, ha az közelebb visz a végső célhoz, és segít felépíteni egy emberségesebb világot.

1.

TEGYÜK ÚJRA NAGGYÁ A KÖZGAZDASÁGTANT!

Egy nő azt a szörnyű hírt kapja az orvosától, hogy már csak fél éve van hátra. Az orvos azt tanácsolja neki, menjen hozzá egy közgazdászhoz, és költözzön Dél-Dakotába.

– Attól meggyógyulok? – kérdi a nő.

Mire az orvos:

– Nem, de az a fél év rémesen hosszúnak fog tűnni.

Jelenleg egy folyamatosan polarizálódó világban élünk. Magyarországtól Indiáig, a Fülöp-szigetektől az Egyesült Államokig, az Egyesült Királyságtól Brazíliáig, Indonéziától Olaszorszáig a jobb- és a baloldal közötti nyilvános párbeszéd mindenütt egymást lehangoló, vulgáris szócsatává alacsonyodott, amelyben, ha kell, ha nem, oda-vissza röpködnek a durvaságok, ami nem sok teret hagy a visszakozásra. Az Egyesült Államokban – ahol mi élünk és dolgozunk – minden eddigénél kevesebben élnek a szavazatmegosztás lehetőségével.¹ Az egyetlen párt mellett elkötelezettek 81%-a negatív véleménnyel van a másik pártról.² A demokraták 61%-a szerint a republikánusok rasszisták, szexisták vagy fanatikusok. A republikánusok 54%-a szerint a demokraták gyűlölködők. Az amerikaiak egyharmada csalódott lenne, ha egy közeli családtagja a „másik oldalra” házasodna.³

Franciaországban és Indiában – abban a két másik országban, ahol szintén sok időt töltünk – a politikai jobboldal felemelkedéséről a mi liberális, „felvilágosult” köreinkben egyre inkább millenarista terminológiával beszélnek. Világosan érződik, hogy az eddig ismert – demokrácia- és vitaalapú – civilizációt veszély fenyegeti.

Nekünk, társadalomtudósoknak az a dolgunk, hogy olyan tényekkel és interpretációkkal szolgáljunk, amelyek – reményeink szerint – segítenek közelebb hozni egymáshoz a feleket, és megértetni az egyikkel, mit is mond a másik. Így – ha konszenzusra nem is tudnak jutni – egyet nem értésüket legalább érvekkel tudják alátámasztani. A demokráciában van helye a véleménykülönségnek, amíg tiszteljük egymást. Ehhez azonban nélkülözhetetlen egymás megértése.

A mostani helyzet azért különösen aggasztó, mert úgy tűnik, egyre kevesebb a tér az efféle eszmecserékre. Az emberek világnézetét egyre inkább a „törzsi hovatartozásuk” határozza meg. Ez nemcsak politikai téren döntő, hanem azzal kapcsolatban is, miket tartanak a legfontosabb társadalmi problémáknak, és hogyan vélekednek azok megoldásairól. Egy széles körű közvélemény-kutatás eredménye szerint ez a „törzsi hovatartozás” adja az amerikaiak identitását.⁴ Akik egyformán gondolkodnak például a genderkérdésről vagy arról, hogy a kemény munka mindig meghozza-e a gyümölcsét, azok, úgy tűnik, sok más témában is ugyanazon a véleményen vannak, legyen szó a bevándorlásról vagy a nemzetközi kereskedelemről, az egyenlőtlenségekről vagy az adókról, netán a kormány szerepéről. Az emberek ilyen irányú meggyőződésai erősebben hatnak politikai nézeteikre, mint az, mennyit keresnek, melyik demográfiai csoporthoz tartoznak vagy hol laknak.

Ezek a témák nem csak az Egyesült Államokban jelennek meg a politikai diskurzusokban. A bevándorlás, a nemzetközi kereskedelem, az adózás és a kormány szerepe éppúgy komoly viták tárgyát képezi Európában, Indiában, a Dél-afrikai Köztársaságban vagy épp Vietnámban is. Az emberek azonban ezekben a kérdésekben sajnos kizárólag olyan érvek alapján alkotnak véleményt, amelyek megerősítik személyes értékrendjük bizonyos elemeit. („Bevándorlás párti vagyok, mert nagylelkű embernek tartom magam.” „Bevándorlásellenes vagyok, mert úgy gondolom, a bevándorlók a nemzeti identitásunkat fenyegetik.”) Elég ehhez néhány légből kapott szám, vagy a tények végtelenül leegyszerűsített értelmezése is. Senki nem gondolkodik el igazán mélyen ezeken a kérdéseken.

Márpedig ez katasztrofális, különösen most, amikor úgy tűnik, nagyon nehéz idők elé nézünk. A világkereskedelem hosszú ideje tartó lendületes bővüléséből és Kína szédületes gazdasági sikeréből táplálkozó globális növekedés a végéhez közeledik. A kínai gazdasági növekedés már korántsem olyan dinamikus. Kereskedelmi háborúk robbannak ki szerte a világon.

Azok az – ázsiai, afrikai és latin-amerikai – országok, amelyek eddig szépen profitáltak a fellendülésből, lassan elkezdhetnek azon gondolkodni, mi is lesz velük ezután. A tehetős Nyugat legtöbb országában a lassuló növekedés persze már rég nem számít újdonságnak, mégis nagyon aggasztó, mert egyre jobban megbontja a korábbi társadalmi szerződést. Úgy tűnik, visszatérnek a Dickens korabeli nehéz idők,⁵ amikor a vagyonosok szembekerülnek az egyre elszigeteltebb nincstelennel. Ám nem látni a megoldást.

A mai nehéz időkben egyre több közgazdaságtani és gazdaságpolitikai kérdés vetődik fel. Tehetünk-e valamit azért, hogy gyorsítsuk a növekedést? Ez legyen-e egyáltalán a prioritás a tehetős Nyugaton? Ha ne ez legyen, akkor mi más? Mi a helyzet a mindenhol robbanásszerűen növekvő egyenlőtlenséggel? A probléma okozója-e, vagy a megoldást kínálja a nemzetközi kereskedelem? Hogyan hat a szabadkereskedelem az egyenlőtlenségre? Mi a jövője? Át tudják-e valóban csábítani magukhoz a most Kínában működő globális cégeket azok az országok, ahol olcsóbb a munkaerő? Mi van a migrációval? Tényleg túl sok az alacsonyán képzett migráns? Mi a helyzet az új technológiákkal? Kell-e aggódnunk például a mesterséges intelligencia terjedése miatt, vagy inkább örüljünk neki? A legsürgetőbb kérdés azonban: hogyan tud segíteni a társadalom mindazoknak, akiket a piacok magukra hagytak?

Ezek olyan kérdések, amelyekre aligha lehet valódi válaszokat és megoldásokat adni egy 160 karakteres Twitter-bejegyzésben. Ezért sokan nem is foglalkoznak velük. A kormányok és a politikusok valószínűleg ezért sem tesznek túl sokat, hogy valóban megoldják korunk legégetőbb problémáit. Ezzel azonban csak tovább gerjesztik a haragunkat és fokozzák a bizalmatlanságunkat, amivel még jobban megosztanak bennünket, és már szinte lehetetlenné teszik, hogy őszintén beszélgethessünk, közösen gondolkodhassunk és cselekedhessünk. Sokszor úgy tűnik, ez egy ördögi kör, amelyből nem lehet kitörni.

Márpedig a közgazdászoknak rengeteg mondanivalójuk van ezekben a súlyos témákban. Sokan vizsgálják például, hogyan hat a bevándorlás a bérekre, az adókra, hogy meghatározzák, ezek a változások visszafogják-e a vállalkozói kedvet és az újraelosztást, ösztönzően hatnak-e, vagy inkább passzivitásra készítetik a piaci szereplőket. Többen a nemzetközi kereskedelem (várható) hatásait elemzik, és hasznos előrejelzéseket készítenek arról, kik lehetnek majd ezeknek a határokon átnyúló tranzakcióknak a nyertesei és a vesztesei. Kollégáink keményen dolgoztak azért, hogy megértsék, mi lehet az oka annak, hogy egyes országok képesek gazdasági növekedést elérni, mások viszont

nem, és hogyan befolyásol(hat)ják a kormányok a piacokat. Mások arról gyűjtenek adatokat, mitől lesz az ember nagylelkű vagy gyanakvó; mi késztet egy családfőt arra, hogy elhagyja az otthonát, és idegen földre vándoroljon; hogyan használja ki és erősíti előítéleteinket a közösségi média.

A legújabb kutatások eredményei sokszor igen meglepőek, főleg azok számára, akik a „tévés közgazdászok” és a középiskolai tankönyvek rövid, tömör és egyszerű válaszaihoz vannak hozzászokva. A legfrissebb elemzések ugyanis egészen más megvilágításba helyezik a vitatott kérdéseket.

Sajnos kevesen bíznak annyira a közgazdászokban, hogy odafigyeljenek érveikre, és hallgassanak rájuk. Brit kollégáink például kétségbeesetten próbálták figyelmeztetni a közvéleményt közvetlenül a Brexit-népszavazás előtt, hogy a kilépés meglehetősen költséges lehet, de úgy érezték, nem jutott el az üzenetük az emberekhez. Jól érezték. Senki sem figyelt rájuk. 2017 elején a YouGov közvélemény-kutatást végzett, és – többek között – arról kérdezte a briteket: „Kinek a véleményében bízik a legjobban az alábbiak közül, amikor az a szakterületéről beszél?” A nővérek végeztek az első helyen. A megkérdezettek 84%-a bízott bennük. A politikusok – 5%-kal – az utolsó helyre kerültek (bár a helyi parlamenti képviselők iránti bizalom egy kicsit erősebb volt, rájuk 20% szavazott). A közgazdászok pedig alig előzték meg a helyi politikusokat a maguk 25%-ával. A meteorológusokba vetett bizalom ennek a duplája volt.⁶ 2018 őszén 10 ezer amerikainak magunk is feltettük – sok egyéb gazdasági téma mellett – ezt a kérdést.⁷ Felmérésünk szerint a válaszadók 25%-a bízott a közgazdászok szakértelmében, és ismét a politikusok zártak a legrosszabb eredménnyel. (A többi kérdésünkre adott válaszokra később még visszatérünk.)

A bizalom hiányát tükrözi az is, hogy a közgazdászok között létrejövő bármilyen szakmai konszenzus általában eltér az emberek véleményétől. A Chicagói Egyetem Booth Üzleti Karán rendszeresen megkérdezzük egy elméleti közgazdászból – szakmájuk elismert vezetőiből – álló, nagyjából 40 fős csoportot a legfontosabb gazdasági témákról. (A továbbiakban gyakran hivatkozunk majd erre, mint az IGM Booth panelvizsgálatra.) Az IGM Booth szakértői csoportnak feltett kérdésekből kiválasztottunk tízet, és feltettük saját felmérésünk válaszadóinak is. A közgazdászok és a mi megkérdezettjeink a legtöbb témában homlokegyenest ellentétes válaszokat adtak. Az IGM Booth panel egyetlen tagja sem értett egyet például azzal az állítással: „Ha az Egyesült Államok új vámokat vetne ki az acél- és alumíniumter-

mékekre, az javítana az amerikaiak jóllétén.”⁸ A mi válaszadóinknak csak alig több, mint az egyharmada nem értett egyet ezzel a kijelentéssel.

A mi válaszadóink rendre pesszimistábbnak bizonyultak, mint a közgazdászok. Azzal az állítással például, hogy „a 2015 nyarán Németország felé megindult menekültáradat gazdasági előnyt jelent majd az országnak az elkövetkező évtizedben”, a közgazdászok 40%-a egyetértett, 60%-uk vagy bizonytalan volt a válaszáat illetően, vagy nem nyilatkozott (egyetlen fő akadt közöttük, aki nem értett egyet az állítással).⁹ Ezzel szemben a mi válaszadóinknak csak a 25%-a értett egyet ezzel, 35%-uk pedig vitatta. Mindemellett – más kérdések kapcsán – valószínűbbnek tartották, hogy a robotok és a mesterséges intelligencia terjedése tömeges munkanélküliséghez vezet, és kevésbé tartották valószínűnek, hogy az új technológiák révén termelt extra jövedelemmel kompenzálni lehet majd az állásukat veszítőket.¹⁰

Ez az eltérés persze valószínűleg nem azért van, mert a közgazdászok – az utca emberével szemben – eleve a szabadpiac hívei lennének. Egy korábbi felmérés során 20 kérdésben hasonlították össze a közgazdászok és 1000 amerikai válaszait.¹¹ Ebből jól látszott, hogy a közgazdászok (sokkal) inkább pártolják (97,4%) az adóemelését, mint a megkérdezett amerikaiak (66%). Többek között arra is fény derült, hogy a közgazdászok sokkal jobban bíztak a 2008-as pénzügyi válság utáni kormányzati gazdaságpolitikában (bankmentések, gazdaságélénkítés stb.), mint a széles közvélemény. Ugyanakkor a közgazdászoknak csak a 39%-a, a megkérdezett amerikaiaknak pedig a 67%-a értett egyet azzal, hogy a nagyvállalatok vezérigazgatói túlfizetettek. Ez a felmérés világossá tette számunkra, hogy a közgazdászok alapvetően máshogy gondolkodnak, mint az amerikaiak általában. Mind a 20 kérdésben döbbenetes – 35 százalékpontos – szakadék tátongott a két csoport nézetei között.

Különösen érdekes volt, hogy a megkérdezett amerikaiakat a téma legkiválóbb szakértőinek véleménye sem befolyásolta. A kutatók kiválasztottak három olyan kérdést, amelyben a közgazdászok véleménye markánsan eltért a közvélekedéstől, és ezeket kétféleképpen tették fel a megkérdezett amerikaiaknak. Egyeseknek így: „Majdnem minden szakértő egyetért azzal, hogy...”; másoknak pedig e bevezető információ nélkül. Ez szinte egyáltalán nem befolyásolta a válaszokat. Arra a kérdésre például: „Javított-e az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (North American Free Trade Agreement, NAFTA) az amerikai emberek jóllétén?” – amelyre a

közgazdászok 95%-a igennel felelt –, a válaszadók közül, akik ismerték a közgazdászok véleményét, 51% mondott igent, de 46%-a azoknak is igent mondott, akik nem tudták, hogyan vélekednek a szakemberek. Ez elhanyagolható különbség. Ebből is jól látszik, hogy közgazdaságtani kérdésekben az emberek többsége ma már egyáltalán nem hallgat a közgazdászokra.

Egy percig sem hisszük, hogy mindig a közgazdászoknak van igazuk, ha másképp vélekednek, mint a közvélemény. Kollégáinkkal együtt hajlamosak vagyunk túlságosan is elmerülni a modelljeinkben és a módszereinkben, néha pedig elfelejtjük, hol ér véget a tudomány, és hol kezdődik az ideológia. Gazdaságpolitikai kérdésekre olyan feltételezések alapján adunk választ, amelyeket már alapvetéseknek tekintünk, mert ezekből épülnek fel a modelljeink, de ez nem jelenti azt, hogy ezek minden esetben helyesek. Ugyanakkor úgy érezzük, olyan hasznos szaktudással is rendelkezünk, amely másoknak nem adatott meg. Könyvünket azzal a (szerény) céllal írtuk, hogy másokkal is megosszunk ezt-azt ebből, és újraindítsuk az eszmecserét körünk legsürgetőbb és legmegosztóbb témáiról.

Mindenekelőtt arra szeretnénk rávilágítani, mi ássa alá a közgazdászok iránti bizalmat. Úgy gondoljuk, ennek részben az az oka, hogy rengeteg rossz közgazdaságtan van a világban. Akik a közbeszédben a közgazdászszakmát képviselik, általában nem ugyanazok, mint akiket beválogatnak az IGM Booth panelvizsgálatba. A tévében és az írott sajtóban megjelenő és nyilatkozó, önjelölt szakértők – *X* bank vagy *Y* cég vezető közgazdásza – (néhány fontos kivételtől eltekintve) elsősorban szóvivők, akik az adott bank vagy cég gazdasági érdekeit képviselik. Ebből adódóan azonban gyakran tudatosan figyelmen kívül hagynak fontos tényeket. Sőt – ha kell, bármi áron – viszonylag kiszámítható részrehajlással erőltetik a piaci optimizmust. Az emberek pedig általában ezzel az attitűddel azonosítják a közgazdászokat.

Sajnos ezeknek a szóvivőknek a megjelenése (öltöny, nyakkendő) és a beszédstílusa is (tele szakzsargonnal) olyan, hogy nehéz őket megkülönböztetni az akadémikus közgazdászoktól. A legfontosabb különbség talán az, hogy az előbbieket készségesen adnak mindenféle nyilatkozatot és előrejelzéseket, amitől sajnos még hitelesebbnek tűnnek. Pedig a meglátásaik és a jóslataik általában tévesek, elsősorban azért, mert sok esetben szinte lehetetlen előre jelezni az eseményeket, ezért is tartózkodnak a közgazdászprofesszorok a jóslásoktól. A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) egyik legfőbb feladata például, hogy előre jelezze, hogyan alakul a világgaz-

dasági növekedés a közeljövőben. Meg kell mondani, ebben szerény sikereket értek el eddig, dacára annak, hogy a csapatuk tele van kiválóan képzett közgazdászokkal. A *The Economist* magazinnál egyszer felmérték, mennyire tértek el átlagosan az IMF-előrejelzések a valóságtól 2000–2014 között.¹² Két évvel az előrejelzés után (amikor a tények egyértelműen bizonyították, mennyi volt valójában a növekedés 2014-ben a 2012-es jóslatokhoz képest) átlagosan 2,8 százalékpont volt az előrejelzési hibaarány. Ez valamivel jobb eredmény, mint ha évente csak úgy, találmra választottak volna egy számot -2 és 10% között, de semmivel sem jobb, mint ha azt feltételezték volna, hogy állandó 4%-os növekedés várható. Azt gyanítjuk, hogy az efféle dolgok nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a közvélemény szkeptikus a közgazdaságtannal szemben.

Az is tovább táplálja az emberek bizalmatlanságát, hogy a közgazdász-professzorok oly ritkán szánják időt arra, hogy részletesen elmagyarázzák, milyen komplex érvrendszer húzódik meg az ő árnyaltabb konklúzióik mögött. Jó lenne, ha világossá tennék: Hogyan vették figyelembe a bizonyítékok többféle lehetséges értelmezését? Melyek voltak azok – a sok esetben több különféle tudományterületen fellelt – főbb pontok, amelyeket mérlegeltek következtetéseik levonásakor? Mivel tudják igazolni, hogy nekik van igazuk? Érdemes-e az ő érveik alapján cselekednünk, vagy inkább még figyeljünk és várjunk? A mai médiakultúrában azonban általában nem adnak teret a részletes és terjedelmes magyarázatoknak. Már többször vitába kellett szállnunk televíziós műsorvezetőkkel és riporterekkel, hogy elmondhassuk a teljes történetünket (amelyet aztán gyakran megvágta vagy kivágtak az adásból). Pontosan tudjuk és értjük, miért nem hajlandók a közgazdászprofesszorok nyilatkozni, és miért nem vállalják az ezzel járó felelősséget. Komoly erőfeszítéseket kell tennünk nekünk is, hogy az emberekhez valóban az jusson el, amit tényleg mondani szeretnénk. Sajnos még ezzel együtt is fennáll a veszélye, hogy kiforratlannak vélik a mondanókat, vagy éppen kiforgatják, és egészen másképp tálalják a gondosan megválogatott szavainkat.

Természetesen vannak professzorok, akik mindig szívesen nyilatkoznak, mert – néhány kivételtől eltekintve – megingathatatlan véleményük van a legtöbb szakmai kérdésről, de már nincs elég energiájuk és türelmük ahhoz, hogy beleássák magukat a modern közgazdaságtan legújabb kutatásaiba. Sokan közülük túlságosan tisztelik a hagyományos megközelítéseket, ezért figyelmen kívül hagynak minden olyan tény, amely nem illik bele az orto-

dox elképzeléseikbe. Folyton a régi alaptételeket mantrázzák, még akkor is, ha azokat már rég megcáfolta a tudomány. Mások pedig – épp ellenkezőleg – csak azért nyilatkoznak, hogy kigúnyolják és lefitymálják a fősodorbéli közgazdaságtant – amely olykor talán rá is szolgál erre –, ám az esetek többségében ők sem hivatkoznak a legjobb és legújabb gazdasági kutatásokra.

Az az érzésünk, hogy épp a legjobb közgazdaságtan a legkevésbé harsány. Ebben a bonyolult és bizonytalan világunkban sokkal értékesebb lenne, ha a végső konklúzióink helyett inkább azt mondhatnánk el, hogyan jutottunk az adott végkövetkeztetésre, milyen tények kerültek a birtokunkba, miképp értelmeztük azokat, milyen deduktív elemzéseket végeztünk, mi az, amiben még ezután is bizonytalanok vagyunk. Talán azért sem juthattunk el idáig, mert a közgazdászok nem a szó eredeti értelmében tudósok, ahogy például a fizikusok. Nagyon kevés dologban lehetünk ugyanis biztosak. Aki nézte az *Agymenők* (*The Big Bang Theory*) című vígjátéksorozatot, az tudja – legalábbis a látottak alapján –, hogy a fizikusok lenézik a mérnököket. A fizikusoknak mély gondolataik vannak, a mérnökök meg csak különféle anyagokkal mókólnak, és próbálják formába önteni azokat a bizonyos mély gondolatokat. Ha egyszer készülné egy olyan sorozat, amelyben a közgazdászokat gúnyolják ki, azt gyanítjuk, abban még a mérnököknél is több szinttel mélyebbre kerülnénk, azoknál a gépészmérnököknél egészen biztosan, akik úrrakétákat építenek. Mi nem fordulhatunk mély gondolatokért senkihez, ahogy a mérnökök – legalábbis az *Agymenők*ben szereplők – fordulnak a fizikusokhoz, hogy megmondják, mi is kell ahhoz pontosan, hogy egy úrhajó képes legyen kitörni a Föld gravitációs mezejéből. A közgazdászok munkája inkább a vízvezeték-szerelőkére hasonlít: mi is a szakmai tudásunkon alapuló megérzéseinkre és a tapasztalatainkon alapuló feltevéseinkre támaszkodva, valamint többszöri próbálkozással oldunk meg problémákat.

Ezért a közgazdászok gyakran tévednek. Természetesen mi is (nyilván még ebben a könyvben is). Hibás megállapításaink nemcsak a növekedési ütem alakulását illetően lehetnek – amelyet megjósolni egyébként is reménytelen vállalkozás –, hanem ennél némiképp egzaktabb kérdésekben is, mint például: mekkora szén-dioxid-adóval lehetne megállítani a klímaváltozást; hogyan érintené egy nagyobb adóemelés a vezérigazgatók fizetését; hogyan alakítaná át a feltétel nélküli alapjövedelem a foglalkoztatás szerkezetét? Természetesen nemcsak a közgazdászokra igaz, hogy nem tévedhetnek. Mindenki tévedhet. Nem az a veszélyes, ha tévedünk, hanem az, ha

annyira a saját nézőpontunk és véleményünk rabjaivá válunk, hogy még a tények sem zökkenthetnek ki bennünket. A fejlődéshez újra és újra vissza kell térnünk a pusztá tényekhez, el kell ismernünk a hibáinkat, és tovább kell lépünk.

Mindemellett bőven van példa a jó közgazdaságtanra is. Ez mindenekelőtt a problémás tényeket veszi elő, készít néhány becslést a már ismert emberi viselkedési minták és a máshol már bevált elméletek alapján, az adatok felhasználásával teszteli ezeket a becsléseket, majd az új tények mentén tovább finomítja (esetleg gyökeresen megváltoztatja) a stratégiáját, és végül, némi szerencsével, megkapja a megoldást. Mindez leginkább az orvosi kutatásokra hasonlít. Siddhartha Mukherjee is – a rák elleni küzdelemről szóló, csodálatos könyvében¹³ – arról ír, hogy az orvosi kutatásban az alapos tesztelés és a többszörös módosítás intuitív találgatással párosul, majd ennek eredményeképp születik meg egy-egy új, piacra kerülő gyógyszer. A közgazdászok munkája is valami ehhez hasonló. Akárcsak az orvostudományban, úgy mi sem lehetünk soha biztosak abban, hogy eljutottunk a végső igazsághoz. Fontos, hogy eléggé higgyünk saját elképzeléseinkben, és elinduljunk az adott úton, tudva, hogy később esetleg változtatnunk kell az elgondolásunkon. Akárcsak az orvosi kutatás, úgy a mi munkánk sem ér véget azzal, hogy elvégeztük az alapozó munkát, és megszületett az alapötlet. Ekkor kezdődik a munka következő szakasza: az alapötlet tesztelése a valóságban.

Könyvünk egyfajta jelentés a „lövészárokban” végzett kutatásainkról. Bemutatjuk, hogyan vélekedik korunk közgazdaságtanának krémje azokról az alapvető problémákról, amelyekkel a társadalmunk küzd. Elmondjuk, hogyan gondolkodnak a világról, és milyen következtetésekre jutottak a legjobb közgazdászaink, és azt is elmeséljük, milyen úton jutottak el idáig, miképpen próbálták szétválasztani a tényeket a vágyálmoktól, a merész feltételezéseket a sziklaszilárd eredményektől, a reményeket az ismeretektől.

Fontos megjegyezni, hogy ebben a munkában az vezérelt bennünket, hogy bemutassuk, mire vágynak valóban az emberek, mi számít tényleg jólétnek. A közgazdászok ugyanis hajlamosak túlságosan szűken definiálni a jólétet, és azt a számszerűsíthető jövedelmekre vagy az anyagi javakra lefordítani. Holott ennél mindannyiunknak sokkal több kell ahhoz, hogy teljes életet éljünk: szükségünk van a közösség tiszteletére, a család és a barátok nyújtotta biztonságra, emberi méltóságra, könnyedségre, örömökre. A jövedelemre összpontosító szemlélet nem csupán egyszerűsítés. Torzító lencse is, amely gyakorta vezette tévútra a legokosabb közgazdászokat is, készítette

rossz döntésekre a politikusokat, és térítette el sokunk vágyait. Ez a szemlélet rengeteg emberrel hitette el, hogy ott toporog a sarkában az egész világ, hogy elvegye a jól fizető munkáját. Szemellenzősen terelt mindannyiunkat előre, célként tűzve ki eléink, hogy megidézzük a gyors gazdasági növekedés fémjelezte Nyugat dicsőséges múltját. Ez a szemlélet az oka, hogy miközben mély gyanakvással tekintünk azokra, akiknek nincs pénzük, a szívünk mélyén rettegünk, hogy az ő sorsukra jutunk. Ez a szemlélet az oka annak is, hogy ennyire az elevenünkbe vág a gazdasági növekedés és a bolygó megmentése közötti kompromisszum.

Ha gyümölcsözőbb mederbe akarjuk terelni a vitát, *először is* el kell ismerünk, hogy minden ember legmélyebb vágya, hogy megőrizve méltóságát kapcsolódhasson a többiekhez. *Másodszor*, ettől nem vonatkoztathatunk el, mint valami zavaró körülménytől. Csakis ez által ismerhetjük meg egymást, és szabadulhatunk meg a bennünk élő, legyűrhetetlennek tűnő ellenállástól. Könyvünk egyik alaptétele, hogy ha az emberi méltóság visszakerül az őt megillető központi helyre, azzal elindulhat egy folyamat, amelynek során alapjaiban gondolhatjuk újra a gazdasági prioritásainkat és azt, ahogy a társadalmak a tagjaikról, főleg a rászorulókról gondoskodnak.

Lehet, hogy egyik-másik (netán valamennyi) téma kapcsán olvasóink más következtetésre jutnak. Reméljük, sikerül meggyőznünk mindenkit arról, hogy nem kell velünk automatikusan egyetérteni! Annak örülnénk a legjobban, ha sokan magukévá tennék a módszereinket, osztoznának a reményeinkben és a félelmeinkben, és végül valóban elkezdhetnénk beszélgetni egymással.